

անուանեց առաւել եւս կարեւին լոյս սփռել ի վրայ մեթ եւ աղօտ պատմութեանց, (էջ 206. Եւս. 2): Մենք ալ կը բաղձայինք իրեն ճեւ (ՅԱՐԵՆ, Ժ.) որ գործոյն վերջը յատուկ անուանց ցուցանի դներ, որ շատ օգտակար կրնար ըլլալ, սակայն կարելի չէ եղած:

Միայն ցանկալի էր որ Արժ. Վարդապետն ուսումնական գործոյ մը մէջ, որպիսի է այն Տրատարակութիւնն, կրօնական եւ ազգային գործածած անկայել բացատրութիւններէ՝ զգուշանար, եւ շատ անորոշուէր կողմնակցութեան թելարութիւնէն, Նաեւ կրնայ յանձնուիլ յաջորդ Տատարող Տրատարակութեան ժամանակ քիչ մ'աւելի մտադրութիւն գրաբարի, ուղղաբարութեան եւ տպագրութեան սխալներուն:

Ի վերջոյ յարատեւութիւն կը մտցնենք Արժ. Վարդապետին սոյն այս գեղեցիկ եւ օգտակար գործոյն մէջ: Այս Տրատարակութիւնն Արժ. Վարդապետին ժողովածոյքներուն տասնին մէջն է եւ իբր Ա. Տատար Տրատարակած: Եւ ինչ կարող ըլլայ Նոսրէր Լայոնի այս Ա. Տատարոյն 400 օրինակն ծակել, պիտի ձեռնարկէ Բ. Տատարոյ Տրատարակութեան: Թեթեւ գինն զոր դրած է, այն է 1/2 մէճիտ, (== 2 Ֆր. == 1 րբ.) Կ'երաշխարէ նոյնին յաղողութեան: Եւ արդարեւ մեծապէս արժանի է այսպիսի գործ մ'արդարեալ քաջալարութիւնը վայելելու, որով կարող ըլլայ Արժ. Վարդապետն թէ յաջորդ Տատարներն Տրատարակել եւ թէ այն գաւառական բախից Տաւաթանոյն, զոր կը յիշէ յէն 38 Եւս. 2:

Հ. Գ. Գ.

ԱՐՄԱՆԵՍՏՔԻՆԵՐԷՆ

ՌԵՍԵՐՈՒՄԻՆ ԳՆՏԵՐԻՆԻՆ

Իրարից 1870ին պաշարմանէն ետեւ՝ օգապարիկն պատերազմաց պատմութեան մէջ սկսաւ մեծ դեր խաղալ: Այն ժամանակ պաշարեալ Բաթիլն կրցաւ Գաղղիոյ ուրիշ քաղաքներուն ճեւ օգապարիկն ձեռք մըջ յարաբերութեան մէջ մնալ եւ կամպագա կրցաւ Բաթիլին ելլել եւ երթալ ուրիշ տեղ նոր բանակ կազմել ի պաշարմանութիւն

1 էջ 48, 163, 165, 2 ան.:

2 էջ 194 յիշատակարարի մը մէջ արարական առնանք կը յիշուի. ծածոթութեան մէջ կը գրուի. "Ես ամեն ժամանակն չպար թուի թէ անկարելի գործածեալ են զանաւան խորշոյն եւ օտար արպէս սեռերի ի վերջոյ: Իսկ էջ 210 նոյնպիսի յիշատակարարի մը ծածոթութեան մէջ կը գրուի. "Եւ չարի Լայոց օտարամտութիւնն սկսեալ է, որ յայտնի լինի ի վերջոյնս խոր անուանց գործածութեան": Սակայն յայտնի է որ այն եւ նոյնպիսի երեւոյթք բնական օրինակ ճեւութեանն են, որով փոքրիկ զանգուած մը կանուս թէ անապատ ճարէ եւ որ խմբի մէջ զանգուածէն՝ ասոր ազդեցութեան լափուն ճամբմաւ:

Տայրենեաց: Այս ժամանակէն սկսաւ օգապարիկն ռազմագիտաց մտադրութիւնը դրաւել, եւ օգապարիկն ըստ կամի կառավարելու վարձանաւ թիւսանտի բնագետն, եւ Որեալ ու Գրեպս պատմա-նակներն ելել կարողութեանն օգնութեան առին օգապարիկն կառավարելու, եւ մասամբ իւրից կրցան իրենց նպատակին Տանելու: Թեւեւ Տամբաւաւ որ Որեալ եւ Գրեպս La France անուն "Գրեպարիկ օգապարիկն, Տաշարիցեալ իբրեւ "ըստ բաւականի գոհացուցիչ" սակայն տակաւին կարելի չէր օգապարիկն իբրեւ "գրեպարիկն" պատերազմական նպատակի գործածել: Հանդարտ կամ մեղմ օգոյ ժամանակ յիշեալ Տամբաւաւ որ պաշտօնականներն կրցան օգապարիկն իրենց ուղած տեղը տանիլ: Բայց օգոյ օտարիկ Տամբա ժամանակ պատմա-ապաւոր զէկն չկրցաւ յաղթել եւ La France ստիպուեցաւ Տայիլ ուղղութեան Տեւեալի: Նաեւ շատ անգամ զէկն Տայիլ կը ջախջախէ եւ անգործածելի կ'ըլլայ: օգարեակ մեքենագործներ ալ չկան տակաւին՝ որ անմիջապէս նորոգեն:

Այս փորձերն արդիւնաւոր չընելու եւ քաջ օգնաւորքներ յառաջ բերելու Տամբա՝ Գաղղիական կառավարութիւնն մեծամեծ փորձ սկսաւ ընել: Մեծամեծ օգնաւորքութեան գարացն նոր կանգնեցաւ եւ մեծ Տամբա Տանցի: Այս օրս գաղղիական ամեն մէկ բանակն ունի իւր օգնաւորքաց զուգն, եւ այս զուգնն ունի լաւ օգապարիկ մը, լոստին կազ Տանելու շարժական կազմած մը, օգապարիկն բարձրացնելու եւ ինչընելու կարեւորքն, լուսանկարի կազմած մը եւ Տեւաւայն մը՝ վերին փար զնգին ճեւ Տաշարակցութեան մէջ մնալու Տամբա: Անգղիական օգնաւորքական օգնաւորքաց գարաց մը Տաթառեց ի Չէթեմ (Chatham), իւր բանակն օգնաւորքութեան մէջ կրթելու Տամբա: Գերմանիա կը դրաղի զիստապարար թշնամի օգապարիկն փառաց առնելն առնելու գիտ մը Տարեւելու: Այս վարձանաւ յատուկ թնդանութներն չնան է, որոնք կրնան յոյսօք լոսնաւաւ բարձրութեամբ զնգակ արձակել: Բայց փորձերն ցուցին որ թէ օգապարիկն 500 մեղքէ աւելի բարձր ըլլայ, որեւէ թնդանութ մը չի կրնար զնգակ Տաշարել:

Օգապարիկն պատերազմային այլեւս վարձաններու կը գործածուի: Նաեւ կը գործածուի թշնամին լոսնաւելու, երկրորդ թնդանութեանի զնգին օգնելու, այսինքն դիտելու թէ զնգակներն կը Տանին իրենց նպատակին եւ ինչ արդիւնք յառաջ կը բերեն, որ մանաւանդ զիւրեք մեծ ծառայութիւն է: Արիկայ կ'ըլլայ Տեւեալն կրեպով: Օգապարիկն թնդանութեանի գարին ճեւ Տեւաւայնով յարաբերութեան մէջ կ'ըլլայ, եւ փոփոխեալ կը կարողանա զօրաւոր կանխել մը, որուն լայն կ'ուղղուի թշնամին բանակին վրայ: Ասով թշնգանութեանի գուռն կրնայ թնդանութներն իրենց նպատակին փիշղ ուղղել, իսկ ինք կ'ըլլայ միջոյ մէջ, Բայց ամէկ՝ պաշարեալ բանակ կամ ամրոց կը կրնայ օգապարիկով իւր վիճակը ծանուցանել ուր որ պէտք է:

Օգապարիկն պատերազմի ժամանակ կառարելու գործընդերն մէջն ալ է թշնամիքն բանակին կամ ամրոցին վրայէն անցած ժամանակ պայթու-

ցիկ գնդակներ ձգել: Ասոր առաջին փորձն ըրին 1848ին Աստորիայից վճենտակի պալարման ժամանակ, սակայն անյաջող եղաւ: Այնուհետեւ այս փորձն երկայն ատեն հանդիսատէս առաւ, եւ հաջորդ 1882ին Գ. Ռոտեն վերստին ձեռք առաւ, եւ նշանաւոր արգիւններն յառաջ բերաւ: Ի սրբան օգապարիկ մը կողմէն մէջ պայծռոցիկ գնդակներ դրաւ, եւ այս գնդակներն ժամոցուցական քար իբր մը հետ յարաբերութեան մէջ դրաւ: Այս գործիքը լարելէն ետեւ՝ օգապարիկ վեր կը հանուի, յայտնի է առանց մէջ մարդ ըլլալու, եւ որոշեալ ժամանակին պայծռոցիկ գնդակներն հետոհետ կ'իջնան վար: Թէ ստով կարելի չէր դիտուած նպատակին հասնիլ, յայտնի է. վրան զի պայծռոցիկ գնդակներն յարմար անյարմար տեղ եւ ժամանակ կ'որոշուէին: Ասոր համար պայպիւր օգապարիկը բանակ կը կազմէ մտածուեալն. հետեւեալ կերպով: Պատաստուողեան զիւսաւոր օգապարիկ մը, որուն կողմէն մէջ կը մտնեն քանի մը հոգի, եւ այս զիւսաւոր օգապարիկն հետ կը կապուի բազմաթիւ օգապարիկներ, որոնց կողմերուն մէջ պայծռոցիկ գնդակներ կ'ըլլան: Այս օգապարիկներն զիւսաւոր օգապարիկն մէջ գտնուող կալվանական երեկտամբընային թիւն, յարաբերութեան մէջ կ'ըլլան, որմէ եթէ երկարատևութիւնն հաջորդութիւնով չանջնայ պայծռոցիկ գնդակներն կ'իջնան վար: Ուստի երբ զիւսաւոր օգապարիկն ամրոցի մը վրայ կամ սրիշ յարմար տեղ մը կը հասնի, երկտամբութեամբ մէկ կամ շատ պայծռոցիկ գնդակ վար կը ձգուին: Եւ որովհետեւ իւրաքանչիւր պայծռոցիկ գնդակն օգապարիկն ստով թիւթեանալով վեր կ'ըլլէ եւ ամբողջ օգապարիկը իւր մը յանդար կը խռովէ, անմիջապէս հաղորդակցութեան թիւթը կը կարեն՝ որ երթոյն ուր որ կ'երթոյն: Այս պայծռոցիկ գնդակն կազմուած եւ դիմադրելի է պիւր ռուբրիկէն, եւ իւրաքանչիւր կը բովանդակէ հարիւր աւելի գնդակներ, որոնք ի միասին պայծռուով ահագին աւելի կը դարձնեն:

Այլով կ'ուզուի աւելի յառաջ երթալ եւ հարգանական ուղղութեամբ պայծռոցիկ գնդակ արձակել թշնամի օգապարիկը խմբերուն, եւ վերն ամբարն վրայ ճակատ տալ:

ՔԱՐԲՈՅԵՒԵՆ

ՈՍԻ ԹԵՓԻՉ

ՎԵՐԶԻՆ ԹԱՄԱՆՈՒԿՆԵՐԵՆ ՎԵՊ ՄԷ

(Հալոստան-սիւսիս)

5. Բայրիտորնոսի յորտանդ:

Իլարիա Մորենայ արտաքին կորգէ հետաքրքրութեամբ մը նայեցաւ իւր ծեր դասընկերին, զոր շատ տարիներէ ի վեր իւր յարկին տակ ողջունած չէր: Իր մտածելի թէ իւր բարեկամն կամ զգամուսնը բայրովին փոխած է, եւ կամ շատ ծանրակշիւ պատճառաւ իրեն զաւր ստիպուած է:

Վասն զի երկուքն ալ յայտնապէս իրարու յարաբերութիւններն կտրած էին: Թեեւ վերջին ժամանակներէ շատ լիք մոծած իւր առանձնական կեանքէն դուրս չիւն եր Գուլանդայ, սակայն կուսապարիկներն ունեցած ատելութիւնն ամենուն ծանօթէր:

Երբ Լեմբերգէ գահերեցուն սենեակն մտաւ, խիմենէս գահոյից անուանեալ արահն անցաւ, որ սովորաբար գահեցիւնը նախանենեակն էր, եւ երկուքն առանձին թողուց:

Այս երկուքը տեսնողը՝ մտքէն պիտի ըսէր թէ Գուլանդայ եր առաւել իշխանութիւն ներկայացուցիչն: Ինք բարձրահասակ, զօրաւոր եւ թիկնաւէտ էր, եւ գահերեցէն գրեթէ զլեւով շաք բարձր: Կարճակտուր եւ արգէն ալեւորեալ մազերն իւր դուռը թանկը կը ծածկէին: Այնպէս որ կարծես թէ մարմնը չիւնաւ էր. այսչափ իւր կերպարանքը պող եւ անշարժ էր: Լայն ճակատ մը եւ սեւ աչուներ, որոնց հաստատուն հայեացքին գծուաւորս կրնար մտքը նայիլ, անոր կարկուտ ու ժառոց անձ մ'ըլլալն կը յուշենէին: Թանձրամազ ընչաքն՝ բերնին քովի գտնւն չէր կրնար բարդովին ծածկել: Իրեն հաւանատուութեամբ վախճ գահերեցն գրեթէ նշանակութիւն մը չունէր, եւ ասոր վրայ աւելցաւ նաեւ սովի վայրկեաններուն մէջ տեսակ զվարձանց անորոշութիւն: Գահերեցն չէր կրցած Գուլանդային ուզածն զուշակել, եւ անոր համար իրեն ինչ տեսակ ընդունելութիւն ընելէր չէր գիտեր: Այս պատճառաւ սղջան անց շատ անպայքաւ:

Գուլանդայ դրան վարագուրին քովը սեգ կերպով ուղղող կանգնած կեցաւ, եւ յայտնապէս կը տեսնուէր թէ իր սպասեր որ գահերեցն ինչ վախճանաւ եկած ըլլան հարցընէ: Ընդհակառակն գահերեցն իւր ամբարնի ետեւը կեցած, եւ արժուին ամտին յենարանին վրայ յեղուցած՝ բուժիքումը կը սպասէր, որ Գուլանդայ խոսակցութիւնն սկսի:

«Տէր գահերեց, դ ըսաւ այս վերջինս՝ ստատիկ պարտութեամբ:

Գահերեցը խօսքն ընդմիջել: Այնպէս մը կ'երեւար, որ Գուլանդայի ձայնն երկուքին վրայ տիրող մոգական զօրութիւնն անհետացուց: «Երբեքէն, Գարեթէ Կարապիլն՝ թէ գահերեցն կը խօսիւ:»

«Եթէ կարելի ըլլար, երկուքն իրարմէ բաժնուած տեսնել կ'ուզէի, յ որմէնք պարտութեամբ Գուլանդայ:

Կարսիա Մորենայ իւր այցելուին առջեւը գնաց եւ ձեռքը բռնեց. «Մէջ մը փորձեցի, ըսաւ իւր հրապարէշ ծիծաղով, Կուլարքէլ դաւաճիկը ետեւ ժամանակներն փոխադրուիլը: Մտոյդ է աւանց վրայ շատ ատեն անցած է, բայց նոյնչափ աւելի գեղեցիկ կ'ըլլայ յիշատակն Կուլարի, ալ թու մ'ան, հին սեղանին վրայ՝ Լուիդեանայի արկղիկ մը կայ, վառէ հատ մը եւ հին ժամանակներուն վրայ շաղկապեցիք թէ մը. չիտոյ կը պատմուի հաւաքը պատճառաւ. վրան զի չէին պատճառի համար չէիր դար:»

«Ի վրաններ որ պայպիս մտերմութիւններով գահերեցութեան պատիւն շնորհագորէի, ըսելով Գուլանդայ առաջարկութիւնն մերժեց եւ գլուխը